

Selmeci György

Vitám a némasággal...

I.

Imre szavakat rendelt tőlem 1956-ról. Lassan vége a délutáni bornak. Hallom, egy költőbarát súlyos beteg, áttételes rákja van... Csak balra kell fordítanom a fejem és a szeptemberi délután furcsa melegében őrzőngő rovarfelhőket látok: él, aki él... Ablakom talán egy kereskedelmi tévé képernyője, melyben Isten szörnyeket hirdet eladásra. És a Semmi, a Téboly bankkártyával fizet: működik a Teremtés...

II.

1956-ban talán láttam 37 hullát. Létüknek semmi jelentősége nem volt, Isten azért teremtette valamennyit, hogy élettelen, roncsolt testek legyenek a Práter utcában, azért hívta életre mindannyiukat, hogy egy józsefvárosi, kilenc éves fiú retináján nyomot hagyjanak, hogy e két retina legyen az a rettenetes kút, amelybe belevesznek... Emígyen őrzöm a Kirgíz Hullát, aki zöld volt, borzalmas arcán a Medúza lila csókjával, aztán az a fej, mely almányira égett, ráolvadva a Vörös Hadseregétől kapott plasztik szemüveg... Érdekes, illatokra nem emlékszem. A jelenség az agy optikai sávjában történt...

III.

A tünemények 90%-a az agy optikai sávjában történik. Így a Keresztrefeszítés is, és Hyeronimus Bosch gnómjainak menete a Kereszt körül. De Rembrandt sem volt más, mint az Emberlélek optikai generátora: képekben mutatta meg a Lelket, amely az Állat méhéből születik és rászabadul óceánokra, őserdőkre, roppant, beteg agyagvárosokra, ahol üveglapokat tör és szaggat szét a nép, mert nincs kenyér és nincs víz, s a nedves méhből emberáradat születik nyomorra-örületre, előzőlni Isten sakktabláját...

IV.

Vajon kik tisztították meg a Práter-utcai keresztveződést a lenszőke fiatal hullák maradványaitól, akiknek nyomasztóan egyszerű agyában Natasák táncoltak, vagy ittak málnaszörpöt egy idegen koraestben, valahol a fehér ember civilizációjának keleti határán..? Mi volt ez a Baleset? Erre nincs válasz. Ma már furcsa amnéziában botorkálok át a napokon, hogy mi volt 50 évvel ezelőtt, az nem más értelmében, mint szürke lap, foszló kartoték, lebegő, könnyű, a neve-nincs szereplők nagyon homályos portréi, mert hiszen elvesztek, további sorsuk geológiai probléma, az anyag lebomlásának komor szertartása és processzusa... Még soha nem imádkoztam értük, pedig lelkek voltak: paraszt a kies sakktabla mértani örületében, talán futó és ló és bástya...

Zádor Pál

Húszévesen 56-ban: ötven éves emlékek

Ez a beszámoló arról a rövid ideig tartó periódusról szól, amelyben én és hasonló korú magyar kortársaim fellázdunk a Magyarországra kényszerített, megvetendő szovjet rezsim ellen, majd sikertelenül álltunk ellen a szovjet „felszabadítás” második hullámának.

Egy 2006-os beszélgetést idézve kezdem. A szereplők: Várallyai Gyuri, aki ebben az időben műegyetemista volt, november 4-dike után az USA-ba emigrált és itt Association Hungarian Emigré Students intézmény elnöke lett. Jőmagam az ELTE matematika szakos hallgatója voltam Budapesten, és először Oxfordban kötöttem ki, később Amerikában vállaltam állást, mint alkalmazott matematikus.

Ezt az írást Kabdebó Tamás barátom kérésére készítem el, de előre kell bocsátanom, hogy nem vagyok sem történetész, sem hivatásos író.

Tehát Várallyai: „a mi forradalmi generációnk nem járt rosszul. Céljainkat elértük, mielőtt túl öregek lettünk volna, hogy ennek ne örüljünk.”

Zádor: „Igen, ami bennünket, Nyugatra menekülteket illet, itt Amerikában. Ez igaz. Ám más menekült magyarok rosszabbul is jártak. Nem tárt karokkal várták őket, sőt, megöregedtek anélkül, hogy vágyaik beteljesülését megérték volna. Felidézhetek olyan visszaemlékezést, melyet Alekszandr Kerenszkij mondott el az Oxford & Students épületében, 1957-ben. Ő, aki Szentpétervárott 1917-ben az utolsó nem bolsevik kormány miniszterelnöke volt, megjósolta, hogy a szovjet rendszer a 80-as években megbukik. Oxfordban az ötvenes években senki sem vette őt komolyan, és Kerenszkij meghalt húsz évvel a Szovjetunió bukása előtt.”

Az én célom most az, hogy egy viszonylag teljes és tényhű beszámolót adjak azokról az eseményekről, amelyekben részt vettem. Nevezhetnének engem a véletlen adta forradalmárnak is.

Hogyan és miért vettem részt a forradalomban?

1955 tavaszán nőtt a fény, de a nemzet hangulata sötétedett. Nagy Imre könnyebbítése alig egy évnél tovább tartott, mikor Rákosi kommunista csapata visszanyerte a hatalmát, mely az ő négy kegyetlen évét és visszatérését jelentette, azokat az időket, amelyek Nagy Imre 1953-as júniusi beszédét megelőzték. Tömeges letartóztatások árnya kísértett ismét és a százárs visszatérése. Az emberek

úgy rejtőzködtek, ahogy tudtak. Az egyik mód az volt, hogy az ember a hitébe zárkozott, mielőtt bűnbakká tették volna. Huszonhét éves bátyám, István, erről beszélt, amikor én, a másodéves hallgató tüntetést akartam szervezni a politikai restauráció ellen. István visszavonult a szanatóriumba, ahol a stresszes idegi kimerülteket kezelték. Bátyám ott főleg aludt és egy időre az ő problémája megoldódott. Távol akart maradni az egyetemi bűnöst kereső ceremóniáktól. Erre szolgált az alvó kúra.

Én viszont fiatalabb, naivabb és izgatottabb voltam, ha úgy tetszik, önként vállaltam a bűnbak szerepét. Bátyám bölcs tanácsát megkerülve részt vettem a diákvezetők számára szervezett kétnapos szemináriumon. (1953-ban a matematika fakultás demokratikusan megválasztott képviselője voltam.) A szeminárium unalmas volt. A kérdés-felelet periódust a hallgatóság semmitmondó kérdései követték. Ebből elegendő volt. Felálltam és megkérdeztem, miért nem rehabilitálták még Rajk Lászlót. Dermedt csönd támadt. A vezetők visszavonultak és megvitatták a teendőket. Azt határozták, hogy a szemináriumnak vége és hazaküldenek bennünket. Ezt rosszul tűrtem: ma is érzem azt a félnék, növekvő rebellis izgatottságot, amit kérdésem föltevésakor éreztem.

Hát igen: az ezt követő indiszkrét ifjúsági beavatkozásaim eredményeként, mint a „nép ellenségét” kizárták az egyetemről. Ez másodéves vizsgáim előtt történt. Bár ez leterített engem, (az akkori) politikai büntetéseket figyelembe véve nem jártam túl rosszul. (Lásd: deportálás, kitelepítés, kényszermunka, börtön, halál.) Én és egy diáktársam a tanszékről voltunk a helyi bűnbakok – kettő az országos sok közül. Rákosi eredetileg letartóztatásokra és kivégzésekre is gondolt, ám a Sztálin utáni korszakban meg kellett elégednie az intézmények „tisztogatásával”. De hát ez a „könnyebb” büntetés sem volt csekélység, mivel az álláslehetőségeket korlátozta, és felrémlt a katonai behívó árnya, a hároméves katonai szolgálat, valamelyik munkaszolgálatos osztagban, ahová a politikailag megbízhatatlan elemek kerültek. Nem volt olyan eljárás, mely a kizárást visszafordíthatta volna. A fakultás dékánja, Fuchs László algebra szakértő volt, később a New Orleans-i Tulare Egyetem tanára lett. Akkoriban Fuchs már két év óta ismert engem, hisz újonc létemre is részt vettem haladó szemináriumain. Fuchs akkor nem szólított a szokásos elvtársnak, úrnak nevezett és felszólított, hogy vegyek részt a termelő munkában, így érdemelve ki, hogy majd egyszer visszakerülök az egyetemre. Fuchs, sok máshoz hasonlóan, rendszerhű tanár volt. Több diákújság meghurcolta a nevemet, másokéval együtt, mint bajkeverőkéét. Egy ízben tiltakoztam, hogy állításaik nem felelnek meg a valóságnak. A cikkíró visszaüzent, hogy a tények nem számítanak, mivel állításai igazát vitatni nem lehet. Mivel ő nem volt filozófus, nem kérdezhettem meg, hogyan lehet igazi, ami ellentmond a tényeknek?

Debrecenbe és vissza

1956 nyarán ismét más szelek fújtak, és egy más fakultásbeli diáknak, Fehér Ferencnek köszönhetően – aki szintén „bűnbak” volt az előző évben – visszakerülhettem az egyetemre, de nem a budapestire, hanem a debrecenire. Ebből elegendő volt. A debreceni diáktüntetések akkor szerveződtek, amikor a budapestiek. Lelkes tömeg vonult végig a Piac utcán, október 22-én. Azon az estén a diákszövetség is újrászerveződött, s én felajánlottam szolgálataimat. Nem ismertem senkit, engem sem ismertek, de mihelyt tisztában lettünk a pesti helyzettel, engem is behívtak a szervezők közé. Október 23-ára is tüntetést szerveztünk. Ez élénkebb volt az előbbinél és bár ez is békés tüntetés maradt, sok vörös csillag lehullott az épületek homlokzatáról.

A részvétel e munkában vérpezsdítő volt és maradt emlékeimben. Október 24-én rendeletileg betiltották a tüntetéseket.

Mindenesetre a diákszövetségi értekezletek folytatódtak, és elhatároztuk, hogy kapcsolatba lépünk a nagyobb ipari vállalatok munkástanácsaival. Az egyetem hamarosan helyet adott egy közös diák-munkástanács értekezletnek, ahol a 12 ponthoz hasonló követeléseket vitattunk meg. Az átgondolt követelések listájáról hiányoztak a túlzók vitapontjai, mivel a diákvezetők jól kézben tartották az események folyását. Egy ilyen extrém javaslat volt például, hogy a „zsidók szereplését korlátozni kell a közéletben”. Ezt visszautasították, mondván, „erre sem az idő, sem a hely nem alkalmas”. A lista még készüléskor volt, amikor én Pataki Gyurival és másokkal együtt már Pestre utaztam, hogy összeköttetést keressek az ott székelő Nemzeti Tanáccsal. Kocsival mentünk október 26-án. Gyuri és én diákdelegátusok voltunk, ideiglenes igazolvány birtokában. Az autó másik két utasa, azaz annak birtokosai a Debreceni Kommunista Párt két képviselője volt, akiket a városi szervezet jelölt ki tájékoztódásra. Igazolványaik nekik is voltak. Megegyeztünk abban, hogyan viselkedjünk, ha blokád állná el az utunkat. Ha forradalmárokkal találkozunk, elővesszük az igazolványokat. Minden jól működött Gödöllőig. Szolnok után apró izgalomban volt részünk. Az ellenőrző pontnál az örök látván a két kommunista igazolványt, intettek, hogy mehetünk. Ám amikor észrevettük, kettővel többen vagyunk, meg akarták állítani a kocsit. Előre! A sofőr gáz adott és elrobogtunk.

Aznap késő délután a Gödöllői Mezőgazdasági Egyetemen kaptunk szállást. Az ottani diákokkal elmeséltük egymásnak a történeteket, de egyre sötétebb hangulatban, elmenekülvén Budapestről Gödöllő felé tartottak, hogy „visszafoglalják” a várost. Ám megoldás találtatott. A helyi rendőrfőnök megállapodott az oroszokkal, hogy semleges marad, és biztosítja, hogy senki nem támad meg senkit. Az oroszok ezt közölték az ávos brigád parancsnokával, aki csapatát máshová vezényelte. Következő reggelen, 27-én, szombaton Pestre vezettünk.

A város aránylag csendes volt ezen a hétvégén. Pár napig a béke reményében éltünk, nem fogván fel, hogy a csendesség rövid életű lesz, mint egy hurrikán előtt.

A győzelem napjai Budapesten

November elején érzékeltek, hogy mindannyiunkat elsőpör majd a hurrikán, melynek közepe itt forgolódott. November elején Nagy Imre miniszterelnök bejelentette, hogy Magyarország kilép a Varsói Szerződésből. Másodikán a szovjet csapatok körülférték a repülőtereket, negyedikén Nagy bejelentette: „csapataink harcban állnak”, védik az országot a Szovjetunió támadása ellen. Hajnalban ágyúördögés hangjára ébredtünk - ez visszahozta emlékezetembe Budapest 1945-ös ostromát -, percekbe tellett, hogy megérezsem: elérkeztünk a véghez. Gyorsan felöltöztem és félkábult állapotban fél órát gyalogoltam, hogy az Izabella utcából, ahol megszálltam, beérkezzem a Forradalmi Diáktanácshoz. Sötét volt és hideg, a levegő párás, köd ülte meg a tájat, és az eső elkezdett csöpörögni.

Hozzám hasonlóan mások is oda igyekeztek. Egymás társaságát kerestük, de a hangulat nyomasztó volt. Beszéltünk az ellenállásról, a Nyugathoz intézett segélykérésekről, az önfeláldozásról, a rezignáltságról. Én nem tudtam, mi tévő legyek. A többség hasonlóan érezhetett. November 4-dike után pár napig nem dúltak harcok a Diákszövetség épülete körül. Persze, hallottuk az ágyúk szavát, és a barátok és küldöncök beszámoltak az ellenállás gócairól. Úgy emlékezem, azon a szerdán szembe-sültem a választással, hogy kapcsolódjak-e egy harcoló csoporthoz, akik a közeli épületet védtek kézfegyverekkel, vagy engedelmeskedjem a parancsnak, amely elrendelte a saját épületünk kiürítését. Egy órán keresztül töprengtem így, míg végül a nyílt harc ellen döntöttem. Noha nem voltam pacifista, nem gyűlöltem annyira az oroszokat, hogy ölni készüljek őket. Csak azért, mert ott vannak. Továbbá tisztában voltam azzal, hogy a fegyveres ellenállás legfőbb kitalja a vereség idejét.

Röplapok osztogatása

Ám a küzdelmet nem adtam fel. Néhányan úgy véltük, hogy az új hatalom ellen a budapesti dolgozók sztrájkjával kell küzdeni. Ezt úgy kezdtük, hogy sztrájkra buzdító kiáltványokat nyomtattunk és osztogattunk ott, ahol lehetett. Krassó Gyuri barátom, bátyám egykori osztálytársa, egy ósdi Gestettner masina és papír birtokában volt. A sztrájkfelhívást Konrád Gyuri és Krassó Miklós fogalmazták. A röpirat néhány rövid cikket tartalmazott, melyek az ellenállás akkori eseményeiről szóltak, s felhívást, hogy a röplapot adják tovább barátok kezébe. Korai szamizdat volt ez tehát. Úgy emlékszem, hogy magunkat Forradalmi Diákbizottságnak neveztük. A számban nem vagyok biztos. Csütörtökön már megkezdődött a kiosztás, és én egy barátommal Pest különböző ellenállási gócait kerestem

fel. Gyalog mentünk, a villamosok, buszok nem jártak, a hidakat eltorlaszolták és délután 5 órától kijárási tilalmat rendeltek el. Buda, Csepel, Újpest túl volt a hatáskörünkön. Arra számítottunk, hogy felkeresvén az ellenállókat, megtudjuk, ki mit csinál, majd ezekből az információkból új röplapokat gyártunk. Ez aránylag simán ment, noha jó páran nem nyilatkoztak arról, hogy csoportjuk mire készül, illetve, nem járultak hozzá, hogy az ottani információkat kinyomtassuk. Ezek a felkelők a VII. kerületi Rákóczi út egy háromemeletes házában tartózkodtak. Eleinte barátságosak voltak, és elmondták, hogy egyrészt az oroszok, másrészt az üzleteket fosztogatók ellen védekeztek. A feszültség érezhető volt, mivel számítottak arra, hogy épületüket az oroszok meg fogják ostromolni. Ez be is következett. Ám még ezelőtt történt, hogy a társam a csoport fegyveres felkészültségéről tudakozódott; ez gyanút keltett, és bezártak kettőnk egy félórára, két közeli fürdőszobába. Megrémültem attól a lehetőségtől, hogy saját bajtársaink áldozatai lehetünk. Aztán a parancsnok kihallgatott, és hitt nekünk. Szabadon engedett, sőt, nógatott, hogy az elkövetkező csatában vegyünk részt. De – amint azt fentebb is elmondtam - nem voltam kész meghalni és ölni sem.

Addigra már érvényben volt a kijárási tilalom, tehát kilopakodtunk és telefonfülkétől fülkéig futva jutottunk haza, el-elbújva az orosz tankok elől.

A munkástanácsok megszervezése

Úgy emlékszem, november 12-dike volt, hogy Krassó Miklóssal Csepelre mentünk, autóval, melyet a forradalom nevében kölcsönöztünk, hogy megtapasztaljuk, mit lehetne tenni egy Nemzeti Munkástanács megszervezése ügyében. Az ötlet úgy kerekedett, hogy Miklóssal a pesti Duna-parton gyalogoltunk és ő megjegyezte, hogy ha van még remény, az egy Nemzeti Munkástanács megszervezésében rejlik. Filozófus lévén azt is elmondta nekem, milyen történelmi analógiák vannak erre. Meghallgattam őt, és azt mondtam: próbáljuk meg.

Amikor kora délután Csepelre érkeztünk, a helyi Munkástanács éppen ülésezett. Hatan-nyolcan ültek egy nagy asztalnál, mely helyet adhatott volna harminc embernek is. Az asztal túlsó végében, mintegy háttal a falnak, három-négy marcona orosz tiszt ült, sarzsijuk magasabb rangot sejtetett. Ültek és hallgattak, illetve hangjukat nem hallottuk. Nem érthettek magyarul. Miklós felszólalt. Azt mondta, hogy ő tagja az Újpesti Munkástanácsnak és Újpest és Csepel egy egyesült munkástanácsot kell, hogy alkosson. Javaslatát elfogadták és néhányan kimentek a teremből, hogy újpesti kollégáikat felhívják telefonon a tervre vonatkozóan. Az egyesülő gyűlést másnapra hívták össze Újpestre. Én felajánlottam, hogy a Diákszövetség nevében – ebből persze nem sok maradt már – más munkástanácsokat is értesítsek.

Az összevont gyűlés november 13-án ült össze az

Egyesül Izzó színház nagyságú termében. Történetesen 1955-ben, egyetemi kizárásom után, pár hónapig ebben a gyárban dolgoztam. Krassó Miklós mondta a bevezetőt, de nem jó fogadtatásra talált, még személyi hitelét is kétségbe vonták. Az történt ugyanis, hogy azokat az újpěstieket, akik őt előzőleg keresték, november 14-ére már letartóztatták. A jelenlévők tehát nemigen ismerték őt és hadaró beszédstílusát sem értékelték. Mindennek ellenére a gyűlés elérte a kitűzött célt. Egy Egyesült Budapesti Munkástanács jött létre, mely a jövőben egységesen készült egységes követelésekkel fellépni. Némi vita után a gyűlés megegyezett abban, hogy delegátusokat küld Kádárhoz, akik átadják a követelések listáját, majd megtárgyalják azokat vele – a budapesti munkások nevében. Én felajánlottam, hogy egyetemista kiküldötként velük megyek.

A Parlamentben a Munkástanáccsal

Úgy emlékszem, hogy a Kádárral való parlamenti találkozás délután 2-re volt kitűzve. Egy nagy asztal köré ültettek bennünket. Vártunk, vártunk, csöndben vártunk. Órák múltán megjelent Kádár kíséretével és az asztal fölé ült. Rosszul nézett ki, ragyás arca kimerültségről árulkodott, szeme beesett volt, de a hangja erős, bár színtelen. Az ülés teljes lefolyására nem emlékszem, de mindenesetre átadtuk követeléseinket. Kádár hosszan beszélt, kitérőkkel. Többször hangsúlyozta, hogy előzőleg a nagy kínai nép vezérének, Mao Ce-tungnak a követéssel tárgyalt. A Kínai Kommunista Párt teljes mértékben támogatta a Magyar Szocialista Munkáspártot, mondta Kádár. Hallgatólagosan azt közvetítette Pest dolgozóinak, hogy legyünk türelemmel, a saját akcióira ő Mao Ce-tung áldását várja. A szovjet csapatok visszavonásának kérdését, mint nem odavaló ügyet, elutasította. Az ülés 5 óra után, már a kijárási tilalomba belenyúlóan ért véget, páncélkocsikba ültetve szállítottak minket haza. Különös, hogy akkor nem tartottam attól, hogy más helyre visznek, mint haza, hiszen nem volt, aki megakadályozhatta volna a sofőrt, hogy ne éppen egy Szibériába tartó csoporthoz csapjanak bennünket.

Elhatározom, hogy elmenekülök

November 15-én megjelentem azon a Munkástanács ülésen, melyet egy hetedik kerületi szakszervezeti épületben rendeztek. A Budapesti Munkástanács addigra már életbe lépett. Mivel én már nem képviseltem senkit, nem kértek fel arra, hogy közreműködjek. Kisebb szolgálatokat végeztem. Délben arra kértek, hogy illetékteleneket ne engedjek be az értekezleti szobába. Az ajtónál őrködtem, amikor egy energikus fickó, másik négy-öt kíséretében be akart menni. Nemet mondtam. Ekkor kezet nyújtott és azt mondta: „Biszku vagyok”. Én udvariasan feleltem: „Zádor vagyok”. Elsöpörtek, sértődöttek.

Aztán jutott eszembe, hogy nem kellett volna Biszkunak megmondani a nevemet. De hát csak azt észleltem, hogy egy barátságatlan emberrel volt dolgom. Nem tévedtem. Biszku nemsokára belügyminiszter lett.

Elhatároztam, rezignáltan, hogy elhagyom hazámat. A forradalom további kilátástalansága, az attól való félelem, hogy a hozzám hasonló diák aktívákat elfogják majd, a pozitív tennivalók hiánya (az egyetemeket is egy időre bezárták), a pénzhiány és sejtésem, hogy bátyám már külföldön lehet – mind-mind tényezők voltak elhatározásomban. Nem kalandra vágytam, a véletlenek forradalmárából a véletlenek emigránsa lettem.

Néhány rossz indítás után Krassó Miklóssal társulva indultam a határ felé.

Elhagyom a fővárost

A kopogtatás, az a megjósolható, félelmetes bezöngés december 18-án, egy hotelszoba ajtaján hallatszott Győrben, tehát a Pest-bécsi vonatút felénél. A forradalom előtt az ilyen kopogás letartóztatást és valószínűleg börtönt is jelentett – most ez kevésbé fenyegetően hangzott, talán a visszautat jelentette Pestre és pár nap fogdát eközben. Ám Miklós már elővette a NAGYEREJŰ IGAZOLVÁNYT, mely a bőrkabátos kopogtatóra úgy hatott, mint a feszület a sátánra. Az igazolvány megtette a magáét, hiszen előzőleg Miklós maga fogalmazta azt, maga gépelte, írta alá és maga stemplizte. A Magyar Írók Szövetségének nyomtatott felirata díszelgett a papíron, a következő szöveggel: KRASSÓ MIKLÓS ÉS ZÁDOR PÁL, AZ ÍRÓSZÖVETSÉG KIKÜLDÖTTJEIKÉNT SOPRONBA UTAZNAK, AHOL KÖTELESSÉGÜK MEGÁLLÍTANI A NYUGATRA TÁVOZNI AKARÓ ERDÉSZETI EGYETEM DIÁKJAIT. Az írás kérést is tartalmazott, hogy a közegek segítsék a delegátusokat megbízásuk teljesítésében. Eme igazolvány és a szerfözlött fontos megbízás birtokában sértetlen elutasítottuk a kopogtatókat, mert pihenésünkben megzavartak bennünket. Az igazolvány és Miklós határozott hangja megjuhászította a toladókat. Szinte hallottuk, hogy összecsapják bokájukat és jó szerencsét kívánva eltávoznak.

Másnap reggel a középkorú pincérnő szájtátva konstata, hogy a különben üres étkezdében ülünk, és reggelit kérünk. „Hogyan, a többieket mind elvitték és magukat nem?” A pincérnő tudta, hogy az előzőleg ott tartózkodók valamennyien disszidálni akartak. Őt nem szerettük volna átverni, tehát csak vállunkat rándítottuk kérdésére.

Győr, a Duna könyökén fekvő város, félúton van Pest és Bécs között. Ebből a városból irányította a Dunántúli Forradalmi Tanács a Dunántúl forradalmi ügyeit a forradalom diadalmas napjaiban. Szigethy Attila, egy középkorú ember volt a vezető, aki fiatal korában a parasztpárthoz tartozott, képviselőként. Képviselő volt a II. világháború utáni parlamentben, aztán félreállí-

tották és a Kistölgyfajamajor Állami Gazdaság igazgatója lett, közel az osztrák határhoz. Bátyám, István, diplomáját elnyervén ebbe az állami gazdaságba került, mint közgazdász. Ez amolyan exilium volt egy ambiciózus fiatalembernek. Noha István nem volt kifejezetten lelkes állami gazdasági közgazdász, mégis jó barátságba került Szigethyvel. November 4-ike, a szovjet invázió után, István külföldre távozott.

Reggeli után felkerestük Attilát hivatalában, bemutakoztunk, elmondtuk, mi történt a hotel többi vendégével, kérdeztük, István hol van és segítséget kértünk a határátlépésben. Szigethy megnyugtatóan, ne aggódjunk az elfogottakért, általában egy fél napon belül eleresztik őket. Attila figyelemreméltó ember volt. Egyike volt azon keveseknek, kiben a komolyság és az életvidámság jól keveredett, humorral fűszerezve. Azt mondta, hogy István már bizonyára Ausztriában van és segít nekünk is a határ átlépésében. Aztán átadott nekünk egy bizonyos Péternek címzett levelet, melyben közreműködését kérte. Az akkori idők kifacamadott logikájával úgy érvelt, hogy Péter, aki rá, Attilára kémkedett, de egyelőre nem tudta, mi történhet vele, Attilával, miniszter lesz-e vagy letartóztatott, ebben a felemás helyzetben segíteni fog nekünk. Azt is megmagyarázta, hol találjuk a gazdaságot, ahol Péter tartózkodik.

Ekkor volt tehát először és utoljára, hogy Szigethyvel találkoztam. Hálás vagyok és voltam neki, csakúgy, mint Győr, a városa. Talán viszontlátom Győrt. Így is történt. A Balaton felől közelítettünk a Nagy Imréről elnevezett sugárúton, mely belefutott egy másik, a Szigethy Attiláról elnevezett sugárútba.

Péter, egy sovány, jelentéktelen fickó, először barátságosan volt, majd a levelet elolvastva készsége lett. Egy fészkerben csinált nekünk fekvőhelyet, hajnalban fölkeltek és elmagyarázta, hogyan jutunk át a határon. Hat-hét kilométert gyalogoltunk a fagyos földön, holdvilágos ég alatt. Alaposan átfagyunk, mire egy keskeny folyóhoz értünk, amely a határt jelentette. A magyar oldalon kb. 3 méter magas töltés húzódott végig, ezen két fegyvertelen határőr katona állomásozott. Figyelték a belátható tájat, ezen egy öregembert csónakjával, két határátlépőt és Pétert, aki az örökkel egyvonalban állt. Az osztrák oldal sík terület volt, üres. A csónakos intett nekünk, beszálltunk, a csónak orrát az osztrák rész felé irányította és – néhány-szor meghúzva az evezőt – az osztrák oldalon tett partra minket. Nem fogadott bennünket piros szőnyeg. Csak évtizedekkel később jöttem rá, hogy a határőr katonák másképp is viselkedhettek volna.

Attila nem járt jól. A rákövetkező tavaszon rá akarták bírni, hogy Nagy Imre bekövetkező tárgyalásán tanú legyen. Attila nemet mondott, számolva azzal, mi járhat a nemmel. Letartóztatták, öngyilkosságot kísérelt meg, először az ereit vágta fel, aztán két kísérlet után harmadikra kiugrott annak a kórháznak a harmadik emeletéről, ahol mint sebesültet kezelték és fogva tartották. Egyik óre

elhagyta a szobát, a másik elaludt. Mindezt nemrég tudtam meg az 56-os Intézet révén. Én azt gondoltam, hogy Attilát őrzői lökték ki az ablakon, mert el sem tudtam képzelni, hogy egy olyan életvidám ember, mint ő, öngyilkos legyen. Most már tudom, hogy öngyilkos lett, mert attól tartott, hogy a vallatás során megtörik őt és semmiképpen sem akarta barátait és az ügyet elárulni.

December 5-6-án Londonba szállítottak bennünket repülővel, Düsseldorfon keresztül. Londonban az elegáns Hyde Park hotelben kaptunk pár napra szállást. Aztán Oxfordba vittek busszal. Az utazásra jól emlékszem és a valószínűtlenség érzésére, mely akkor elfogott.

Oxfordban az első szállásom egy Nobel-díjas amerikai professzor, Harold Urey kényelmes lakásában volt, aki a Balliol Kollégiumban volt akkor amerikai vendégtanár. Bátyám a Trinity Kollégiumban lakott, ahol később gazdaságtan tanulmányokat folytatott. Oxfordban jól bántak a magyar egyetemistákkal. A British Council haladó tanfolyamára is beíratk.

Történt, hogy Erdős Pál, a híres matematikus, Oxford terein sétálgatott és ott elbeszélgetett velem. Senki sem árulta el Erdős véleményét, de ő elmondhatta az Oxford Egyetem embereinek, hogy otthoni képzésem valós és vegyenek fel 1957-ben, hivatalos magyar egyetemi papír híján is. Így hát két év kiesés után ismét alkalmazott matematikát tanultam és 1958-ban B. A. képesítést nyertem. Később, mint graduált diák a Stanford Egyetemen matematikai szakán tanultam. A Szputnyik fellövése utáni időkből a természettudományos képzettségű diákok kapások lettek Amerikában és engem immáron nem úgy kezeltek, mint magyar menekültet, hanem mint volt oxfordi egyetemistát. Aztán, 27 évesen, PhD képesítéssel a kezemben csak egy érdekes háttérrel rendelkező „bevándorló” lettem. Az én magyarságomban összekapcsolódik '56 '44-gyel, amikor városom zsidóságának zömét, köztük özvegy apámat is elvitték. Bátyám és én Budapesten bujkálva éltük át ezeket az időket. Számunkra az oroszok felszabadítók voltak.

Angolból fordította Kabdebó Tamás

Lugossy Mária

Történelmi idézetek III., 2003.